

Тарас Паска, доктор філософії, асистент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Богдан Паска, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України і методики викладання історії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ ОСВІТЯНСЬКОГО РУХУ НА ГУЦУЛЬЩИНІ

У статті висвітлено результати сучасних наукових досліджень з історії освітнянського руху на Гуцульщині. Розкрито внесок науковців закладів вищої освіти Карпатського регіону, науково-дослідних установ, що були створені в системі Національної академії педагогічних наук України та Міністерства освіти і науки України, в дослідження педагогічного гуцульцинознавства. Звертається увага на публікації і праці дослідників освітнянського руху на Гуцульщині, що були опубліковані у виданнях західної діаспори. Окреслено основні напрями та проблеми подальших досліджень у галузі педагогічного гуцульцинознавства на сучасному етапі.

Ключові слова: освіта; шкільництво; Гуцульщина; гуцульцинознавство; краєзнавство; народознавство; регіональний етнографічний компонент; національне виховання; освітнянський рух; історіографія.

Літ. 8.

Taras Paska, Doctor of Sciences (Philosophy),
Assistant of the Bohdan Stuparyk Pedagogy and Educational Management Department,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Bohdan Paska, Ph.D. (History), Senior Lecturer of the History of Ukraine and
Methods of Teaching History Department,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

MODERN RESEARCH ON THE HISTORY OF THE EDUCATIONAL MOVEMENT IN HUTSULSHCHYNA

The article highlights the results of modern scientific research on the history of the educational movement in the Hutsul region, a highland ethnographic region of the Ukrainian Carpathians. The author emphasizes the importance of the development of Hutsul studies in independent Ukraine as a component of ethnology and Ukrainian studies. The contribution of scientists of higher education institutions of the Carpathian region, research institutions established within the system of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine and the Ministry of Education and Science of Ukraine to the study of pedagogical Hutsul studies is revealed.

The article characterizes the periodization of the development of schooling in the Hutsul region in the late 18th – early 21st centuries and emphasizes that modern researchers consider this process not as an isolated phenomenon but as an organic component of the struggle for national and political freedom. This is due to the importance of schooling and the educational movement in general in preserving the linguistic identity and national self-affirmation of Ukrainians in this region.

Attention is focused on the researchers' conclusions that Galician, Bukovyna, and Zakarpathian Hutsul regions under foreign occupation were common in limiting education to primary school, teaching children mostly in a non-native language, and low school attendance due to social conditions.

It is emphasized that valuable scientific and practical material on the development of education and schooling, the activities of famous teachers in certain districts and settlements of the Hutsul region is contained in publications, research, and essays published by local ethnographers, educators, and methodologists during the period of independence. This was facilitated by the publication of regional pedagogical and local history magazines "Hutsul School", "Mountain School of the Ukrainian Carpathians", "Sources", "Educational Horizons", "Halychyna", "Krayeznavets Prykarpattia", "Hutsul Calendar", etc. The main directions and problems of further research in the field of pedagogical Hutsul studies at the present stage are outlined.

Keywords: education; schooling; Hutsulshchyna; Hutsul studies; local history; ethnopedagogy; regional ethnographic component; national upbringing; educational movement; historiography.

Постановка проблеми. Після проголошення незалежності України у Карпатському регіоні почав активно розроблятися новий науковий напрям – гуцульщинознавство як складова народознавства і українознавства. Науковці, краєзнавці, методисти, педагоги спрямували зусилля на вивчення історії освітянського руху на Гуцульщині, особливості шкільної політики у різні періоди іноземної окупації, діяльність відомих педагогів. З цією метою було створено філію “Гуцульщина” Науково-дослідного інституту українознавства МОН України (1993), науково-дослідну лабораторію “Гуцульська етнопедagogіка і гуцульщинознавство” Національної академії педагогічних наук України (1994), прийнято регіональну програму “Освіта Гуцульського краю” (1994).

У Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника дослідженням історії освіти і шкільництва на Гуцульщині займалися науково-методичний центр “Українська етнопедagogіка і народознавство”, науково-дослідний Інститут українознавства, Інститут історії, етнології і археології Карпат, науково-дослідна лабораторія “Гірська школа Українських Карпат”.

При Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича засновано Науково-дослідний центр буковиназнавства. В Ужгородському національному університеті – науково-дослідний інститут карпатознавства та науково-дослідний інститут україністики ім. М. Мольнара.

Вагомими здобутками у дослідженні освіти і культури Гуцульщини відзначився Гуцульський дослідний інститут в Чикаго (США), який у період незалежності почав тісно співпрацювати з науково-освітніми установами України. Багато зусиль доклали до вивчення історії шкільництва гуцульські наукові та громадські організації, періодичні видання західної діаспори.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Історію освітянського руху, педагогічної думки, розвитку народного шкільництва на Гуцульщині найбільш ґрунтовно розглядали дослідники П. Арсенич, А. Григорук, Г. Іванюк, М. Іванюк, Н. Калініченко, О. Каськів, В. Клапчук, Н. Крет, В. Курищук, М. Максим’юк, Д. Никифоряк, І. Пелипейко, М. Семкіяш, П. Сіреджук, Б. Ступарик, М. Ткач, Н. Черкач, П. Шкрібляк та ін.

Історіографічні аспекти порушеної проблеми знаходимо у працях О. Джус, І. Зеленчука, М. Лаврук, В. Лаппо, П. Лосюка, І. Пелипейка, Р. Скульського, В. Хруща та ін.

Ґрунтовно висвітлювали історію шкільництва, освітянського і наукового руху, діяльність культурно-освітніх товариств на теренах Гуцульщини дослідники західної гуцульської діаспори Р. Боєчко, О. Гаврилюк, С. Генік-Березовський, М. Домашевський, М. Лоза, М. Небелюк, І. Сеньків, Б. Трофим-

Тарновецький, І. Чмола та ін. Однак узагальнювальної праці, яка всебічно висвітлювала б історію розвитку освіти усіх трьох частин Гуцульщини – Галицької, Буковинської, Закарпатської, на сьогодні немає.

Метою статті є висвітлення основних напрямів сучасних досліджень історії освітньо-наукового руху та педагогічної думки на Гуцульщині в контексті використання регіонального етнографічного компонента в навчальному процесі закладів вищої освіти; довести необхідність подальшого вивчення освітньо-культурних надбань Гуцульщини з метою формування національної свідомості і гідності, історичного мислення, патріотизму студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. Напередодні і після проголошення незалежності України науковці, краєзнавці, методисти, освітяни-практики почали активно досліджувати історію народного шкільництва, діяльність культурно-освітніх товариств та відомих педагогів і науковців на теренах Гуцульщини. Сформувався педагогічний напрям гуцульщинознавства – системи знань про український етнографічний регіон – Гуцульщину. “Розвиток гуцульщинознавства значною мірою забезпечив демонтаж пережитків радянської системи освіти, дерусифікацію регіону, сприяв утвердженню національної системи виховання, етнопедagogічних цінностей” [4, 55].

У наукових студіях Б. Ступарика виділено такі періоди розвитку шкільництва в Галичині, у тому числі на Гуцульщині:

1. 1772–1848 рр. – період боротьби за українську мову викладання, активна діяльність греко-католицького духовенства щодо створення парафіяльних шкіл;

2. 1848–1900 рр. – період зростання національної свідомості, ролі світської інтелігенції, активізації культурно-освітнього і політичного життя широких мас населення, створення товариства “Просвіта”, “Руського Педагогічного Товариства”, Наукового Товариства ім. Шевченка, видання педагогічної преси, відкриття читалень, випуску українських шкільних підручників. Система шкільництва доповнилась як державними, так і приватними фаховими школами.

3. 1900–1919 рр. – період енергійної боротьби за українське шкільництво, створення альтернативної до державної системи приватного українського шкільництва, розробки концептуальних основ національної школи і виховання.

4. 1919–1939 рр. – протистояння полонізаційній політиці польського уряду, завершення розробки теоретичних засад національного виховання, утвердження системи приватного українського шкільництва;

5. 1939–1945 рр. – функціонування шкільництва у період Другої світової війни;

6. 1945–1991 рр. – радянізація освітньої системи, пропаганда комуністичної ідеології, русифікація школи; розробка наукових основ національного виховання української молоді в діаспорі;

7. 1991 – початок ХХІ ст. – становлення української національної школи [7; 8].

Доцільно наголосити, що Б. Ступарик розглядає розвиток шкільництва не як ізольований процес, а як органічну складову боротьби за національну і політичну свободу.

Дослідник П. Сіреджук ґрунтовно висвітлив зародження і розвиток шкільництва на території Галицької Гуцульщини у ХVІІІ–ХІХ ст., труднощі у справі поширення освіти серед гуцулів, розвиток фахових шкіл. Він довів, що в умовах австрійського і польського колоніальних режимів школа стала засобом денационалізації гуцульського населення [5; 6].

Науковець В. Клапчук розкрив особливості історії освіти на Гуцульщині у ХІХ – першій третині ХХ ст., навів дані хронології відкриття різних типів шкіл в усіх трьох частинах Гуцульщини та статистику освіченості населення регіону. Особливу увагу акцентував на поширенні освіти на території Надвірнянського повіту та, зокрема, містечка Делятин з навколишніми селами [2].

У 2001 р. зусиллями науковців Гуцульського дослідного інституту в Чикаго (США), Наукового товариства ім. Шевченка, Регіонального об'єднання дослідників Гуцульщини у Львові було видано VI том “Історії Гуцульщини” за редакцією М. Домашевського. У цьому фундаментальному виданні в розділі “Фольклор. Література. Освіта” значне місце відведено висвітленню історії освітянського руху на Гуцульщині у публікаціях таких дослідників, як Г. Іванюк, М. Іванюк, В. Курищук, М. Максим'юк, І. Пелипейко, Р. Скульський, М. Ткач, Н. Черкач та ін. [1].

Науковець Р. Скульський розкрив особливості розвитку освіти в Галицькій Гуцульщині у ХХ ст., підкреслюючи той факт, що “кожна держава, під владу якої потрапляли гуцульські землі, більшою або меншою мірою вела боротьбу проти навчання українських дітей рідною мовою. Особливо це стосувалося старших класів народних шкіл, гімназій” [1, 226]. Дослідник звертає увагу на нестерпне становище українських вчителів Гуцульщини на початку ХХ ст., детально висвітлює статистику функціонування державних шкіл, причини панування суцільної неписьменності у віддалених гірських районах краю. Розкриваються окремі аспекти наступу на українське шкільництво у міжвоєнний період після запровадження польського закону про мову навчання 1924 р., наводяться приклади боротьби українців за відкриття приватних навчальних закладів “Рідної школи” у Надвірнянському та Коломийському повітах у період польської окупації, акцентується увага на важливій

ролі педагогічних і дитячих часописів в організації шкільництва на Гуцульщині у першій половині ХХ ст. Серед цінних джерел для пізнання історії освіти Гуцульського краю дослідник звертається до книги талановитого педагога і письменника М. Ломацького (1886–1968) “Українське вчителство на Гуцульщині”, у якій описано жертовну працю близько ста українських учителів – “безіменних плугатарів” Гуцульщини початку ХХ ст. [1, 226–235].

Краєзнавці В. Курищук, І. Пелипейко виокремили основні етапи розвитку освіти на Гуцульщині у ХХ ст., вказуючи на те, що для першої половини цього століття необхідно застосовувати окреме датування для різних частин Гуцульщини. Вони підкресливали, що стан освіти на Гуцульщині під час чужоземної окупації (Австро-Угорщиною, а згодом Польщею, Чехословаччиною, Румунією, Угорщиною, Німеччиною) залежав від декількох факторів. По-перше, від тягаря політичних, національних утисків, що був майже однаковим під усіма владами; по-друге, від рівня політичної організованості українського населення, який був найвищим у Галичині. Слушним вважаємо висновок цих дослідників про те, що спільним для всіх частин Гуцульщини в умовах чужоземного панування було обмеження освіти в основному початковою школою, навчання дітей здебільшого нерідною мовою та низький рівень відвідування школи через соціальні умови.

В. Курищук, І. Пелипейко наголошують, що вперше в історії Гуцульщини система національної освіти почала створюватись у період ЗУНР (1918–1919) та підкреслюють значення самовідданої, патріотичної праці вчителів і нечисленної інтелігенції Гуцульщини у цей період для створення української національної школи. Неоднозначно оцінюють дослідники стан освіти на Гуцульщині за часів СРСР. Вони звертають увагу як на позитивні, так і негативні риси радянської школи взагалі і на Гуцульщині зокрема [1, 221–225].

У статті “Школи Гуцульщини в незалежній Україні” І. Пелипейко висвітлює здобутки і труднощі у розвитку гуцульських шкіл упродовж першого десятиліття незалежності. Заслужують на увагу опубліковані ним статистичні дані про мережу шкіл, контингент учнів і кількість учителів усіх трьох частин Гуцульщини. Цінним для нашого дослідження є аналіз особливостей запровадження регіонального етнографічного компонента, становлення сучасного гуцульщинознавства, діяльність Гуцульської освітянської ради (ГОР) та науково-дослідної лабораторії “Гуцульська етнопедagogіка і гуцульщинознавство”. Дослідник вказує на результативність здійснення концепції національної школи з урахуванням регіональних особливостей краю у низці закладів освіти Косівського, Рахівського, Верховинського, Путильського, Вижницького, На-

двірнянського районів та м. Яремче. Він наводить приклади дослідницько-творчої праці та громадської діяльності педагогів гуцульських шкіл, які “продовжують традиції українського вчителства минулих часів” [1, 251].

Дослідники М. Іванюк та Н. Черкач займалися вивченням історії освітянського руху на Буковинській Гуцульщині. Вони звертають увагу на роботу читалень товариства “Руська бесіда” у селах Буковини, просвітницьку і громадську діяльність прогресивних вчителів, роль Вишницької української гімназії у справі освіти гуцульської молоді на початку ХХ ст. Висвітлено причини занепаду народної освіти у період румунської окупації, особливості навчального процесу у багатоетнічних населених пунктах за радянського періоду [1, 236–242].

Красзнавці Г. Іванюк, М. Ткач досліджували історію освіти Закарпатської Гуцульщини. Вони звертають увагу на те, що в австро-угорський період державна влада дуже мало уваги приділяла навчанню гуцульських дітей, оскільки українські школи відкривались тільки на кошти церковних общин. Проаналізовано становище місцевого шкільництва у чехословацький період, зокрема, збільшення кількості державних шкіл з українською мовою навчання. Відзначено роль заснування українських гімназій у Рахові та Великому Бичкові після проголошення автономії Карпатської України в 1938 р., важливість педагогічної і літературної діяльності відомих вчителів Рахівщини ХХ ст. Прослідковано основні етапи реформи системи освіти Закарпаття після його приєднання до радянської України, хід виконання закону про загальну обов’язкову освіту в гуцульських населених пунктах, зібрано інформацію про відомих випускників гуцульських шкіл, які стали гордістю Рахівщини [1, 243–248].

Упродовж кінця ХХ – початку ХХІ ст. на сторінках регіональних часописів “Гуцульська школа”, “Гірська школа Українських Карпат”, “Освітні обрії”, “Джерела”, “Краснавець Прикарпаття”, “Галичина”, “Гуцульський календар” було опубліковано великий масив матеріалів з історії освіти краю, життя і творчості відомих педагогів Гуцульщини, зокрема Ю. Федьковича, А. Онищука, О. Целевича, О. Панчука, В. Білавича, П. Лосюка, І. Пелипейка, М. Ломацького, І. Карбулицького, В. Верховинця, Б. Ступарика, М. Підгірянки, родину Заклинських та ін.

На сторінках журналу “Гуцульська школа” систематично популяризувався інноваційний досвід закладів освіти Гуцульщини, зокрема Яворівської ЗОШ, Косівської гімназії, Рожнівської ЗОШ (Косівщина), Усть-Путильської ЗОШ, Дихтинської ЗОШ, Підзахаричівської ЗОШ, Путильської ЗОШ ім. Ю. Федьковича, Путильської гімназії (Путильщина), Яблунівської ЗОШ, Криворівнянської ЗОШ, Буковецької ЗОШ (Верховинщина), Черешенської

ЗОШ, Іспаської ЗОШ, Замостянської ЗОШ, Вишницької ЗОШ, Вишницької гімназії, Лукавецької ЗОШ, Берегометської ЗОШ (Вишниччина), Надвірнянської ЗОШ № 1, Надвірнянського фізико-математичного ліцею, Зеленської ЗОШ, Назавизівської ЗОШ, Надвірнянського районного еколого-натуралістичного центру (Надвірнянщина), Рахівської ЗОШ № 2 (Рахівщина) та ін. [3, 114].

Вагомий внесок у розвиток педагогічного гуцульщинознавства мало висвітлення часописом “Гуцульська школа” перспективного досвіду педагогів краю. Серед них: П. Гаврилашук (Усть-Путильська ЗОШ), Ю. Гавриляк (Мигівська ЗОШ), Я. Гавучак (Шибенська ЗОШ), М. Гридзук (Ліснотарновицька ЗОШ), М. Йосипенко (Надвірнянська ЗОШ № 1), Я. Кузик (Карапчівська ЗОШ), Р. Кумлик (Верховинський БШ), М. Кусяк (Іспаська ЗОШ), Ю. Максим’юк (Чорнорічанська ЗОШ), Л. Пророчук (Яворівська ЗОШ), М. Ткач (Діловецька ЗОШ), Г. Чепига (Лукавецька ЗОШ), О. Шкуро (Рахівська ЗОШ № 1) та ін. [3, 114].

Цінний науково-практичний матеріал щодо історії розвитку освіти та шкільництва в окремих районах та населених пунктах Гуцульщини міститься у багатьох працях, що були видані у період незалежності. Серед них книги П. Лосюка “Гуцульська школа” (1997), “Школа здібностей” (2004), “Регіональний етнографічний компонент у сучасній школі” (2007); В. Курищука “Школа на Яблунівщині” (2010), “Причинки до історії освіти на Косівщині” (2019), видання “Гуцульщина. Короткий довідник” (2002), “Розвиток освіти на Надвірнянщині в ХVІІІ – першій половині ХХ століття” (2011), “Верховинщина за 20 років незалежної України” (2011), “Косівщина. Освіта” (2017), “Вчені горяни – гірській школі” (2018), “Енциклопедія Коломийщини” (1996–2007) та ін.

Вагомий внесок у вивчення історії освітянського руху на Гуцульщині зробили дослідники гуцульської діаспори, які гуртувалися навколо Об’єднання гуцулів західної діаспори (ОГЗД), Українського культурно-освітнього центру у Філадельфії, Інституту Святого Володимира (Торонто), Гуцульського дослідного інституту (Чикаго) та ін. Зокрема, можна відзначити шеститомну “Історію Гуцульщини” (1975–2001) за редакцією М. Домашевського, “Альманах Станіславівської землі” (1985) за редакцією М. Климишина, часопис “Гуцульщина” – друкований орган ОГЗД, який видавався з 1985 до 2001 р. в Торонто, монографію І. Сеньківа “Гуцульська спадщина” (1995) та ін. [3].

Висновки і перспективи подальших розвідок.

Таким чином, сучасними дослідниками історії освіти Гуцульщини проаналізовано розвиток шкільництва, освітньо-культурних товариств, діяльність відомих педагогів краю. Подальшого вивчення потребують проблеми освітньо-наукових взаємо-

зв'язків між трьома частинами Гуцульщини, результати дослідницько-експериментальної роботи з використання регіонального етнографічного компонента в закладах освіти краю, підсумки реформування системи освіти Гуцульського регіону за період незалежності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія Гуцульщини / гол. ред. М. Домашевський. Львів : Логос, 2001. Т. VI. 676 с.
2. Клапчук В. Гуцульщина та гуцули : економіка і народні промисли (друга половина XIX – перша третина XX ст.). Львів – Івано-Франківськ : Фоліант, 2009. 508 с.
3. Паска Т. Розвиток гуцульщинознавства в системі національної освіти і виховання дітей та молоді (кінець XX – початок XXI ст.): дис. ... д-ра філософії : 011 Освітні, педагогічні науки. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2023. 613 с.
4. Паска Т. Сучасні освітні технології як засіб етнічної соціалізації студентів у процесі реалізації міжнародного проєкту “Освіта і культурна спадщина”. *Молодь і ринок*. 2024. № 1 (221). С. 53–58.
5. Сіреджук П. Ліквідація неписьменності й малограмотності серед галицьких гуцулів. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2016. Вип. 6. С. 114–122.
6. Сіреджук П. Освіта Галицької Гуцульщини у XVIII – XIX ст. *Хрестоматія з гуцульщинознавства / упор. П. Лосюк. Косів : Писаний Камінь; Снятин : Прут Принт, 2001. С. 215–224.*
7. Ступарик Б. Національна школа : витоки, становлення : навч.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1998. 336 с.
8. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939). Івано-Франківськ : ПУ ім. В. Стефаника, 1994. 144 с.

REFERENCES

1. Istoriiia Hutsulshchyny (2001). [History of Hutsul region]. (Ed.). M. Domashevskiy. Vol. VI. Lviv, 676 p. [in Ukrainian].

2. Klapchuk, V. (2009). Hutsulshchyna ta hutsuly : ekonomika i narodni promysly (druga polovyna XIX – persha tretyna XX st.) [Hutsul region and Hutsuls: economy and folk crafts (second half of the 19th – first third of the 20th century)]. Lviv – Ivano-Frankivsk, 508 p. [in Ukrainian].

3. Paska, T. (2023). Rozvytok hutsulshchynoznavstva v systemi natsionalnoi osvity i vykhovannia ditei ta molodi (kinets XX – pochatok XXI st.) [Development of Hutsul studies in the system of national education and upbringing of children and youth (late XX – early XXI centuries)]. *Doctor's thesis*. Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Ivano-Frankivsk, 61 p. [in Ukrainian].

4. Paska, T. (2024). Suchasni osvitni tekhnolohii yak zasib etnichnoi sotsializatsii studentiv u protsesi realizatsii mizhnarodnoho proiektu “Osvita i kulturna spadshchyna” [Modern educational technologies as a means of ethnic socialization of students in the process of implementation of the international project “Education and Cultural Heritage”]. *Youth & market*. No. 1 (221). pp. 53–58. [in Ukrainian].

5. Siredzhuk, P. (2016). Likvidatsiia nepysmennosti y malohramotnosti sered halytskykh hutsuliv [Elimination of illiteracy and illiteracy among Galician Hutsuls]. *Carpathians: human, ethnos, civilization*. Vol. 6. pp. 114–122. [in Ukrainian].

6. Siredzhuk, P. (2001). Osvita Halytskoi Hutsulshchyny u XVIII – XIX st. [Education of the Galician Hutsul region in the 18th – 19th centuries]. *Textbook of Hutsul studies*. Compiled by P. Losiuk. Kosiv – Sniatyn. pp. 215–224. [in Ukrainian].

7. Stuparyk, B. (1998). Natsionalna shkola: vytoky, stanovlennia : navch.-metod. posib. [National school: origins, development : teaching method. manual]. Kyiv, 336 p. [in Ukrainian].

8. Stuparyk, B. (1994). Shkilnytstvo Halychyny (1772–1939) [Education of Galicia (1772–1939)]. Ivano-Frankivsk, 144 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 24.03.2024

“Начайтеся й, коли прийде час, прикладати засвоєне до справи – хіба це не прекрасно!”

Конфуцій
давньоқытайський філософ

“Виховання є мистецтвом, використання якого зростатиме протягом багатьох поколінь”.

Іммануїл Кант
німецький філософ

“Не виходь у світ, а повертайся до самого себе: всередині людини знаходиться правда”.

Аврелій Августин Блаженний
християнський теолог і церковний діяч

